

ԵՂԵՌՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՏԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՈՒ ԶԱՐԴ

Ու հայաստանն ամայացաւ,
Բազմադարեան երթն իր կեցաւ,
Պարպընցան շէն ու ոստան,
Պարպընցան քաղաք ու գիւղ,
Ամայացան արտ, անդաստան,
Մընաց անտէր մեր Սուրբ Աւանդն,
Որ եկեր էր մեզի հասեր...
Որու սիրոյն, տիւ ու գիշեր,
Մեր հայրերու սիրտն էր մաշեր:

Ամայացան հայոց սարերն,
Լըռեց մեր երգն ու հորովէն,
Լըռեց իսպառ հովիւի սըրինգն,
Լըռեց ընդմիջտ կոչնակն ու զանգ,
Լըռեց ազօթքն ու պատարագ,
Սեւեր հագան սրբաւձայրերն,
Ու սուգ մըտան հիւղերն հայոց,
Ու սուգ մըտան գիւղերն հայոց,
Տանաք ու վանք, եկեղեցի
Անուխտաւոր ա՛լ մընացին,
Խորանները ազտոտուեցին...

Հանգան իսպառ մոմն ու ճրքագ,
Հանգաւ մեր սուրբ քոնրի կըրակն,
Զարդընցան դուռ-պատուհան,
Զարդընցան գերան, մարդակ,
Տուններն եղան փուլ-փըլատակ...
Ա՛խ, այսօրն սուգ, այս անք,
Մեր գըլուխին դեռ չէր մազուեր...

Տեսեր էինք ջարդ, կոտորած,
Հեղեղն արեան մեզի տարած,
Մաս մը միշտ ալ մար մը մարած,
Բըռնած ճիւղէ մ', կոնդէ մ', քարէ մ',
Արեան Գետին եզերքն ելած,
Ու մըշակած այգի նորէն,
Կոտորած խոփ մը գըլտած-քերած,
Հերկած հողն ու ցանած ցորեն...

Նորէն շինած վանք ու տաճար,

Քարին լեզու տրւած անհառ,
 Ու պըսակած գայն բաղեղով,
 Ու նուռերով, ու խաղողով:
 Նորէն հիւսած երգ ու արօր,
 Նորոգած տունը կիսաւեր,
 Ու նորոգած մանն ու արօր.
 Ու մըրմընջած իր հորովէն:

Բայց տարբեր էր այս անգամուան,
 Արնահեղեղ չէր ան միայն,
 Ով հեղեղէն ազատուեցաւ,
 Կայծակն անոր գրլիսուն իջաւ,
 Ու կայծակէն ով որ պըրծաւ,
 Իր արեւը հուրէն շիջաւ...

Ու ժածֆն հապա երկրասասան,
 Երկիր-երկինք իրար անցած,
 Ամէն կողմէ Գայլերն հասան,
 Յօշոտեցին ով մընացած՝
 Ով կենդանի էր երբաշֆով...

Ու Հայաստան ամայացաւ,
 Համատարած Մահ ու Աւեր...
 Մեր վերջին Յոյսը մարեցաւ,
 Երկինք-երկիր մեզի՝ դաւեր...
 Ամենուրեք հայու դիակ,
 Ամենուրեք անթաղ մեռել,
 Մեր մեռելներն ծաղր ու ծանակ,
 Մեր դիակներն շուններու կեր,
 Մեր գանկերը խաղի գընդակ
 Գերմաններու ռաքերուն տակ,
 Մեր Սուգին դէմ սիրտերը փակ,
 Մեր արցունքը վազուց ցամֆեր,
 Մեր աչքն դադրած աղբիւրի ակ...

Աղջիկը հօր աչքին դիմաց
 Լըլկեցին, հայրն անհար մընաց...
 Ու մանուկը մօր աչքին դէմ
 Մորթեցին, ու մայրը ցաւէն
 Պար կը դառնայ շուրջն իր գաւկին,
 Կը փաթթըւի մորթողներուն,
 Կը պաղատի աղերսագին...
 Ու կը թըֆնէ անոնց դէմքին,
 Ու կը նետուի անդունդն ի վար:
 Մեր կոյսերը անօգ, անհար,
 Մեր հարսերը սիրոյ տաճար,
 Որ չազատտուին կիրքէն թուրքին,
 Եփրատ Գետին խօլ հոսանքին

Յանձրնուեցան...
Գետին ձուկերը յըզփացան,
Ու մեր անթաղ դիակներէն
Շընագայլերը կըշտացան.
Ու Արեւը գիտեց վերէն,
Եւ ամօթէն կարմըրեցաւ:

Ինչպէ՛ս պատմեմ ես մահը մեր
Պարմաններուն... ճախատիւք
Մեր մայրերուն ինչպէ՛ս պատմել,
Սովալըլուկ մանուկներուն
Մահը ինչպէ՛ս, ինչպէ՛ս պատմել,..
Կըրճաւ եփքաւ Գետին դիմել,
Անապատին արաքական..
Ու Սեւ Ծովուն ալիքներէն
Կըրճաւ լըսել իրենց կական,..

Ինչպէ՛՞ս պատմել վառուղ տըզոց
Խենդեցընող ճիչերն ու կոծ...
Ու լուսինը եզաւ վըկայ,
Ու երկինքէն աստղերն չինկան,
Ու երկիրը չեւաւ ծիւղէն,
Կամարը փուլ չեկաւ վերէն... ,

Ու էն վերջը Սովն ալ եկաւ,
Սովն ալ բերին, տարածեցին,
Մեր մանուկներն անօգնական,
Աղբակոյտերը քննեցին..
Մեր մայրերը դաշտերն ինկան,
Խոտ չը մընաց մարակեցին... ,

Ու սովէն ալ ով չը շիջու,
Հաւաքեցին ու քըշեցին,
Տէր-Ջօրին մէջ կուտակեցին..
Մանգաղներով խուծանն իջաւ,
(Թուրք ու չէքէզ, քիւրտ ու չէչէն)
Իջաւ-ջարդեց մանուկ ու ծեր
Հագար մահէն ով որ՝ պըրծեր... ,

Ա՛խ, աւաչուի քանի Դուրեան,
Սիւմանքօ ու Վարուծան,
Քանի Տէրեան ու Մեծարեցն,
Դեռ չը քացուած քանի Զարեցն,
Քանի Զոհրապ ու Երուխան,
Եղան քուրքին ոտքի կոխան... ,

Ու Թալեադը յայտարարեց,
(Ու քըրքըջաց, խըմեց, պարեց)

«Հայուն Արեւը Մայր մըտաւ,
«Հայկական Հարց» լուծում գըտաւ,
«Վերջին հայը 'ի Տէր հանգեալ...»

Բայց ո՞վ հրրաշք վերջը չեկաւ,
Ու Յարութիւն կ'առնեն տակաւ,
Կը հաւաքուին իրարու քով...

Մէկուն գէմքն է ար'նով շագուած,
Մէկուն սըբունքը ջախջախուած,
Մէկուն քեւը ուսէն կախուած,
Մէկուն մաքած է աչքին ակն
Ինչպէս մեղքուած ձեռքի մըքազն,
Ուրկէ իւրը գետ կը կաթի...

Աչքերնուն մէջ սարսափ անեղ,
Շուրքերնին Մահ համատարած,
Յոյսը սակայն որպէս բազեղ
Դեռ էութեան իրենց փարած...
Բայց ի՞նչ կըրնան ակընկալել,
Թէ հըրաշքով ապրին անգամ
Պուտ մը ջուր իսկ ուրկէ՞ մարել...

Ինչո՞ւ ապրիլ դեռ անըզգամ
Աշխարհի մ' ռէջ, երկնի մը տակ,
Քաշքըշել կեանք մ'աննըպատակ...

Դեռ յամառիլ ինչի՞ համար,
Ի՞նչ կայ գիրենք կեանքին կապող,
Լաւ չէ՞ մեռնիլ, ամէմնալ,
«Հոգէ էին ու դարձան հոգ»:

Ո՛չ, դեռ պէտք է կեանքին կառչիլ,
Ցեղը պէտք չէ անէմնայ,
Պէտք է մընան քանի մը ծիլ,
Սոզումունը պէտք է մընայ,
Ուրիշ որքեր պէտք է ապրին,
Արամիկը պէտք է մեծնայ,
Վրէժն ու Ոխ պէտք չէ մարին,
Շուն Թալեապը պէտք է իյնայ,
Էնվէր. ձէմալը տապալին,
Ուրիշ թուրքեր պէտք է ռատկին
Գընդակներէն մեր որքերուն,
Պէտք է սատկին Ազմին, Շաֆիր...
Ո՞վ մարդկային արդարութիւն,
Որ մենք քրքնենք քու մակառին:

Պիտի մըմամբ յաւերժօրէն,
 Իրաւատէր մեր Սուրբ Հոգին,
 Պիտի ելլենք-ցըցուինք նորէն
 Դիմացը մեզ յօշոտողին,
 Թուրքը վախէն պիտի ռոնայ,
 Որ իր Զոհը յարեալ կրկին,
 Յարեալ... նորէն պիտի դառնայ,
 Ոյժովն արեան, իրաւունքի,
 Ոյժովն անմեռ իր պատմութեան,
 Տանարներու վըսեմ բերքին,
 Պիտի դառնայ ոյժով գէնքի,
 Պիտի դառնայ երգով սաղմի,
 Իր հոգին վրայ նորէն բազմի,
 Ու տարածուի, անի նորէն,
 Լեցնէ երկիրը հայրենի:

Պիտի ցընծայ երկիրը մեր
 Խինդ ու խանդով, երգ ու դափով,
 Աշխատանքի վըսեմ թափով
 Նորէն հընչէ մեր «Հորովէլ»ն:

Գործարանները պիտ' շրջեն,
 Մեր երկնագեր լեռներն ի վեր,
 Ծուխ ու շոգի արտաշընչեն
 Ու տարածեն անդին «Գիծ»էն,
 Հեռուէն շուները կաղկանձեն,
 Անգօր ցաւէն ու նախանձէն:

Մեր ժայռերէն թել պիտ' մանենք,
 Ապառաժէն ռսկի հանենք,
 Զուրին ոյժը փոխենք լոյսի,
 Մեր Կարօտի ու երազի
 Շրջեղութեամբ քեզ զարդարենք,
 Եւ ըսփոփենք քեզ մեր սիրով,
 Ո՛վ Հայաստան հազարավերջ...

Որ հին վիշտերդ մոռնաս իսպառ,
 Գեղեցկանաս որ դուն նորէն
 Անցած փառքիդ փայլով անհառ,
 Յառաջ քալես յաւերժօրէն
 Շրջախումբին մէջ ազգերուն,
 Սիրտդ բարձունքի սիրով եռուն,
 Յաւերժութեան նայուածքդ յառ:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ